

ANALÝZA PODMÍNEK VE VYBRANÝCH ŠKOLÁCH VZHLEDEM K ZÁMĚRU SYSTEMIZACE PÉČE O NADANÉ ŽÁKY**ANALYSIS OF CONDITIONS IN SELECTED SCHOOLS DUE TO THE INTENTION OF SYSTEMIZING CARE FOR GIFTED PUPILS**

Iva Staňková

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Fakulta humanitních studií, istankova@utb.cz

Abstrakt

Cílem příspěvku je analyzovat a popsat podmínky ve vybraných základních školách v souvislosti s jejich záměrem nastavit systém podpory o nadané a mimořádně nadané žáky. Prostřednictvím rozhovorů se zástupci managementu škol a s pedagogickými pracovníky jsou identifikovány složky podmínek předpokládající úspěšný rozvoj a vzdělávání této skupiny žáků ve škole i to, jak se v těchto podmínkách reflektují legislativní, finanční či metodická opatření vzdělávací politiky. Pomocí SWOT analýzy jsou podrobněji popsána slabá i silná místa, příležitosti nebo ohrožení výše uvedeného záměru. Výsledná zjištění jsou interpretována v několika rovinách, které školy považují za nejpalčivější.

Klíčová slova: Nadaný žák; systém podpory nadání; vzdělávání nadaných a mimořádně nadaných žáků.

Abstract

The aim of the contribution is to analyze and describe the conditions in selected elementary schools in

relation to their intention to set up the system of support for gifted and exceptionally gifted pupils. Through interviews with school management representatives and teachers, the components of conditions fostering successful development and education of this group of pupils in the school are identified, as well as how these conditions reflect legislative, financial, or methodological measures of educational policy. Weaknesses and strengths, opportunities, or threats of the above-mentioned intention are further described in detail using a SWOT analysis. The resulting findings are interpreted on several levels considered most pressing by the schools.

Key words: Gifted pupil; gifted support system; education of gifted and exceptionally gifted pupils.

Úvod

Nadaní a mimořádně nadaní jedinci tvoří poměrně heterogenní skupinu s velmi specifickými vzdělávacími potřebami, které se liší od vzdělávacích potřeb jiných žáků ve třídě. Pokud cílem i smyslem výchovy dítěte je směřování k „rozvoji osobnosti dítěte, jeho nadání a rozumových i fyzických schopností v co nejširším objemu“ (Úmluva o právech dítěte a související dokumenty, 2016, čl. 29), je třeba na tyto specifické potřeby brát zřetel. Aby mohly být plně uspokojeny vzdělávací potřeby každého nadaného a mimořádně nadaného žáka a aby mohl být maximalizován jeho potenciál, je důležité vytvořit vzájemně synergicky propojený a dlouhodobě působící komplexní systém podmínek, podporovat nejen individuální práci s každým nadaným žákem, ale zároveň rozvíjet celý systém podpory nadání, a to na strategické a koncepční úrovni (MŠMT, 2014, Koncepce podpory rozvoje nadání a péče o nadané na období let 2014–2020). Vhodně nastavené vzdělávací podmínky by měly umožnit nadaným jedincům plně rozvinout své schopnosti ku prospěchu svému, ale také ku prospěchu celé společnosti. Podmínky by měly být nastaveny tak, aby z nich nadané děti mohly pro svůj rozvoj doslova vytěžit maximum (Ninkov, 2020).

Aktuální celoevropský v trend ve vzdělávání akcentující individuální přístup ke každému žákovi a prosazující se rovným přístupem ke vzdělání pro všechny, se nutně promítá i do péče o nadané žáky (Kupcová et al., 2010). V současné době existuje napříč vzdělávacími systémy různých zemí velká variabilita v přístupech k nadaným jedincům i k jejich vzdělávání. Na jedné straně existují země s vypracovanými speciálními programy, na druhé straně jsou země, které neakceptují ani pojmy jako nadání a nadané děti (Sękowski & Łubianka, 2015). Setkáme se i s názorem, dokonce i mezi pedagogy, že vzdělávání nadaných jedinců je elitářské a že by si nadané děti vedly dobře i bez speciální intervence (Reid & Boettger, 2015). Tyto představy, jak doplňují Reid a Boettger (2015), mohou bránit plnému rozvoji potenciálu nadaných dětí, které specifickou pozornost potřebují. Přestože se způsoby práce s nadanými jedinci mohou lišit od jedné evropské země ke druhé, otázka, jak vzdělávat nadané, je tématem stálého zájmu jak v psychologické, tak v pedagogické odborné literatuře (více Eyre, 2009; Limont, 2010; Dyrda, 2012; Ziegler & Phillipson, 2012; Sękowski & Łubianka, 2015; Reid & Boettger, 2015; Herrmann & Nevo, 2016; Ambrose & Sternberg, 2016).

Školám v ČR je zákonem dáno vytvářet v průběhu předškolního, základního, středního i vyššího odborného vzdělávání vhodné podmínky pro rozvoj nadání všech dětí, žáků a studentů (Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání – školský zákon, 2004). Konkrétně však tyto podmínky upřesněny nejsou. Nicméně z platné legislativy vyplývají pouze velmi obecné zásady týkající se povinnosti škol vytvářet podmínky pro rozvoj nadání žáků, přičemž míra nadání není z pohledu platné legislativy nijak podstatná. U žáků mimořádně nadaných jsou stanoveny konkrétní způsoby, jak může být toto nadání rozvíjeno. Další pravidla se týkají osob iniciujících či vyjadřujících se

k případnému přeřazení mimořádně nadaného žáka do vyššího ročníku, nebo individuálního vzdělávacího plánu žáků mimořádně nadaných a konkrétních způsobů, jak může být nadání těchto jedinců rozvíjeno (Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání – školský zákon, 2004; Kupcová et al., 2010; Šimko, 2011).

Koncepce podpory rozvoje nadání a péče o nadané na období let 2014–2020 (MŠMT, 2014) stanovuje systémový rámec pro podporu nadání od předškolního věku až po sekundární vzdělávání. Nicméně pro návazné či budoucí období koncepce nebyla dosud publikována. Ministerstvem doporučený systém podpory nadání (odvozený z této koncepce) deklaruje zabezpečení systematické podpory identifikace, rozvoje a uplatnění nadání, rozvoj kompetencí a spolupráci všech aktérů zapojených do péče o nadané (podrobněji Systém podpory nadání, MŠMT, 2014). Krajské sítě podpory nadání, vytvořené na základě tohoto systému, nabízejí informační a metodickou podporu pro rozvoj nadání a péči o nadané, včetně dalšího vzdělávání pro pedagogy v této oblasti a organizování soutěží. Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2030+ zahrnuje podporu nadání jen nepřímo v kontextu snah o vyrovnání nerovností ve vzdělávání (Fryč et al., 2020, Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2030+, MŠMT).

Stavem péče o nadané žáky se zabývá také Česká školní inspekce. Pro jeho zefektivnění sleduje metody, formy a podmínky vzdělávání nadaných, talentovaných a mimořádně nadaných žáků. Roku 2015/2016 provedla šetření, jehož výsledky jsou shrnuty v Tematické zprávě *Vzdělávání nadaných, talentovaných a mimořádně nadaných dětí a žáků*. Stejně tak bylo provedeno šetření v roce 2021/2022. Zpráva shrnuje přístupy škol, zejména ve vyhledávání, identifikaci a podpoře nadání, mapuje použité metody, spolupráci se subjekty i kvalitu péče o nadané a mimořádně nadané žáky (Pavlas et al., 2022, Podpora vzdělávání nadaných a mimořádně nadaných žáků v základních a středních školách: tematická zpráva; Vzdělávání nadaných, talentovaných a mimořádně nadaných dětí a žáků: tematická zpráva, Česká školní inspekce). Hlavní zjištění upozorňovala na nedostatečně systematicky rozvíjenou podporu a péči o nadané a mimořádně nadané žáky i na málo akcentovanou pozornost problematiky jejich vzdělávání ve školách (vzhledem k podpoře žáků se speciálními vzdělávacími potřebami). Zpráva taktéž poukázala na nedostatky v oblasti identifikace nadaných a mimořádně nadaných žáků ve školách, na nevelký prostor věnovaný této problematice v rámci dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků i na nízkou míru podpory nadaných a mimořádně nadaných žáků (podrobněji Pavlas et al., 2022).

Dle Koncepce podpory rozvoje nadání a péče o nadané na období let 2014–2020 jsou hlavními překážkami pro zlepšení systému péče o nadané především nedostatečná propojenost aktivit v této oblasti, nedostatečná informovanost veřejnosti i pedagogů o specifických problémech vzdělávání nadaných žáků, nejistota ohledně podpůrných opatření a financování na úrovni škol, nedostatečná příprava pedagogů na vzdělávání nadaných žáků v

pregraduálním studiu učitelství, malý zájem pedagogů o tuto oblast v dalším vzdělávání pedagogických pracovníků (dále jen DVPP), nedostatečná provázanost a obecnost programů DVPP zaměřených na nadání a péči o nadané, různý přístup krajů k této oblasti a proměnlivost dlouhodobých záměrů, což ztěžuje stabilní financování péče o nadané (MŠMT, 2014).

Metodologie

V roce 2022/2023 působila autorka příspěvku na 14 základních školách ve Zlínském a Jihomoravském kraji v rámci projektů, které měly za cíl pomoci nastavit školám systém podpory pro nadané žáky. Nezbytným primárním krokem vzhledem k výše uvedenému záměru bylo mapování stávajícího stavu podpory nadání v konkrétní škole a následná analýza podmínek škol v souvislosti s podporou nadání. Poté byly identifikovány potřeby školy vzhledem k nadání a následně navrhována konkrétní opatření vytvářené školní koncepce podpory nadání. I přestože situace na každé ze škol byla jedinečná a svým způsobem originální (počty nadaných a mimořádně nadaných žáků, zkušenosti učitelů s jejich vzděláváním apod.), podmínky i potřeby škol, které plánovaly péči o nadání více rozvinout, se příliš nelišily.

V tomto příspěvku se věnujeme výhradně části výchozích podmínek škol. Kladli jsme si za cíl **zmapovat podmínky vybraných škol vzhledem k záměru systematizovat péči o nadané a mimořádně nadané žáky** a následně **identifikovat a popsat nejvýznamnější rizika vzhledem k tomuto záměru pohledem pedagogických pracovníků**. Pro tyto účely bylo užito polostrukturovaných rozhovorů se zástupci managementu škol (ředitelé/ředitelky či jejich zástupci) i samotnými učiteli. Nástrojem pro analýzu dat z rozhovorů se stala matice SWOT, představující koncepční rámec pro systematickou analýzu usnadňující popis podmínek realizovaného či chystaného konkrétního záměru v podobě identifikace silných a slabých vnitřních stránek a vnějších příležitostí a hrozeb.

Výsledky

Následující tabulka sumarizuje data z analýzy realizovaných rozhovorů se zástupci managementu oslovených škol i s učiteli.

Tabulka č. 1: SWOT analýza vzhledem k záměru systematizovat a zefektivnit péči o nadané a mimořádně nadané žáky ve škole

Silné stránky	Slabé stránky
Příznivé klima školy.	Nedostatečná motivace některých pedagogů.
Vstřícný přístup vedení školy.	Nedostatečná psychická i pedagogická kondice učitelů.

Motivovanost a angažovanost pedagogů.	Nedostatek času pro nadané kvůli péči o žáky opačného spektra speciálních vzdělávacích potřeb.
Odbornost pedagogů napříč obory.	Nedostatečné vyškolení učitelů v oblasti rozvoje nadání v rámci dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků.
Otevřenost vůči inovacím, novým trendům.	Nedostatečně podchycený proces identifikace nadání.
Zájem o problematiku nadání (i v rámci dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků).	Nedostatečné diagnostické kompetence pedagogů.
Široké portfolio rozvojových zájmových mimo vyučovacích aktivit pro žáky.	Nejednotné a nedostupné nástroje pedagogicko-psychologické diagnostiky.
Jednotné školní platformy.	Personálně nekompletní Školní poradenské pracoviště (absentující psycholog, speciální pedagog).
Vhodné materiální vybavení učeben.	Vysoký počet žáků ve třídách.
	Nedostatek pomůcek a materiálů pro rozvoj nadání.
	Nevyhovující a omezená kapacita tříd a školy.
Příležitosti	Hrozby
Akcentování fenoménu talentu a nadání.	Nedostatečně nastavený systém podpory nadání v legislativních, strategických, koncepčních a kurikulárních dokumentech.
Možnosti prezentovat různé typy nadání.	Absence metodicky propracovaného vzdělávacího systému pro nadané žáky.
Možnosti spolupráce s externími subjekty.	Absence centrální databáze materiálů pro rozvoj nadání.
Zájem rodičů o problematiku rozvoje nadání.	Nedostatek příležitostí pro sdílení zkušeností a dobrých příkladů z praxe.
	Nedostatečná propojenost systému podpory nadání s předchozím či návazným stupněm vzdělávání.

Silné stránky

Vzhledem k záměru začít systematicky a komplexně pracovat s nadanými a mimořádně nadanými žáky vidí respondenti z řad pedagogických pracovníků škol silnou stránku především v prostředí školy a v nefunkčních, pozitivně a formativně působících podmínkách procesu vzdělávání nadaných. Dotazovaní deklarovali **příznivé klima školy**, především v oblasti vztahů ve všech kombinacích rovin vedení – učitelé – žáci a v rámci spolupráce učitelů jednotlivých ročníků mezi ročníky i mezi stupni. Dotazované ředitelky/ředitelé vidí svůj tým jako proaktivní, optimistický, nadšený a motivovaný, ve kterém panují přátelské vztahy. Dále, jako silnou stránku spatřovali **vstřícný přístup vedení školy** k řešení problematiky péče o nadané žáky, který je klíčovou platformou nastavení efektivního systému. Ředitelky a ředitelé škol, či jejich zástupci, deklarovali, že si plně uvědomují význam a potřebu pečovat o nadané a mimořádně nadané žáky více systematicky a efektivně. Nadto, školy zvenčí registrují zvýšené povědomí v otázce rozvoje nadání a akcentování podpory vzdělávání talentovaných, nadaných a mimořádně nadaných žáků jako stejně zásadní priority v rámci inkluzivního. Mnozí jsou výzvou přímo nadšení: „*Konečně se budeme problematikou nadání a rozvojem potenciálu žáků zabývat více...!*“ Následně respondenti tvrdili, že po léta se velmi pečlivě snažili nastavit inkluzivní prostředí tříd a školy vstříc žákům, kteří jsou ohroženi (z různých důvodů) školním neúspěchem, nicméně pro práci se skupinou nadaných žáků „*legislativně*“ spadajících do téže vyhlášky nebylo údajně z různých důvodů dostatek podnětů, energie a vlastně ani možností. „*Vítáme, že téma nadání je akcentováno, práce s dětmi na druhé straně spektra nás velmi časově i systematicky vytížíla, trvalo, než jsme nastavili systém jejich podpory ve škole. Vnímáme, že je čas věnovat se také žákům na opačném chvostu...i ta zpráva České školní inspekce k tomu nabádá a my si to uvědomujeme. Jen potřebujeme vědět, jak na to...“*

V souvislosti se záměrem nastavit péči o nadané a mimořádné žáky hrají významnou roli především samotní učitelé. Ti jsou klíčovým prvkem procesu tvorby a implementace specifických metod a forem práce s těmito žáky, tak i těmi, kdo kurikulum aplikují. Jejich **motivovanost a angažovanost** je zásadní. I v tomto směru se dotazovaní vyjadřovali, že v pedagogickém sboru mají ty, kteří jsou problematikou nadání nadšení, vítají posílení systematickosti v této oblasti a de facto jsou těmi, kdo se každodenně snaží vzdělávací potřeby nadaných žáků naplňovat. Dotazovaní vidí jejich **otevřenost vůči inovacím i novým trendům a zájem o problematiku nadání v rámci dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků** jako nezbytnou. Pedagogické sbory se chtějí v oblasti práce s nadanými žáky vzdělávat, ocenili by však hromadná proškolení celého sboru i možnost účasti na odbornějších seminářích pro jednotlivce. Dotazovaní si jsou vesměs vědomi toho, že konstruktivisticky nastavené vyučování je vzhledem k výzvě rozvoje potenciálu (všech) žáků nezbytným předpokladem. „*Učitelé se o toto téma (konstruktivismus ve výuce) zajímají, někteří se účastní pravidelně vzdělávacích akcí, seminářů, konferencí a workshopů... dokonce někteří učitelé by rádi na vzdělávací týkající se*

nadaných dětí...“ „Někteří učitelé vnímají rozvoj potenciálu žáka velmi zásadně, vytvářejí pro „ty šikovné“ prostor dozvědět se více jak ve výuce, tak i mimo ni.“ V mnohých školách je nastaven systém vnitřních i vnějších hospitací, mezipředmětová výuka, meziročníková výuka, tandemová výuka, či peer to peer výuka, to vše přispívá k souboru příznivých podmínek pro nastavení a realizaci systematické komplexní péče o nadání.

Ve školách, kde bylo šetření realizováno, jsou využívány **jednotné školní platformy** – sdílené agendy pro školní a pedagogickou administrativu i cloudové nástroje pro spolupráci a komunikaci, tak je možné si vzájemně sdílet zkušenosti, nápady i konkrétní materiály (pracovní listy, nápadníky) užitečné pro práci s nadanými žáky. Mnozí učitelé jsou iniciátory různorodých **mimovyučovacích nastavbových aktivit** pro rozvoj nadání. Ve školách, které se zapojily do výzkumu, se takové mimovyučovací aktivity pro „šikovné“ či „zvidavé“ žáky nazývají například *Kroužek detektivů, Mladý vědec, Koumáci, Šikovné ručičky, Zvidavé hlavičky* apod. Plusem pro systematický rozvoj potenciálu žáků je přirozeně i **vhodné materiální vybavení škol**: vybavené knihovny, školní kluby, PC učebny, interaktivní prvky na chodbách, digitechnika, CNC stroje, 3D tiskárny, polytechnika, přírodovědné pomůcky, nové typy stavebnic a robotických systémů apod.

Příležitosti

Povědomí o talentech a nadání dětí je v současnosti podstatně více **akcentováno**. Učitelé i samotní rodiče žáků se více zajímají o projevy nadání, a tak možnosti srovnání s dětmi stejného věku vítají. Zástupci škol proto velmi kvitují **možnosti prezentovat různé typy nadání** na olympiádách, prezentiádách i v soutěžích. *„Hlavně pro žáky je to významná událost, ve které mohou nejen demonstrovat výsledky svého potenciálu, ale především zažít úspěch, což je posléze opětovných zdrojem motivace žáka svůj talent rozvíjet.“*

Dotazovaní oceňovali i **možnosti spolupráce** v oblasti rozvoje nadání s **externími subjekty** (Mensa ČR, Národní pedagogický institut a další). Mnohé školy spolupracují i s firmami v regionu či se středními/vysokými školami, což potenciál práce s nadáním ještě více umocňuje. Zároveň respondenti reflektují a vítají zvýšený **zájem rodičů o problematiku rozvoje nadání**. V rámci rozvinuté spolupráce rodičů a školy se tak některé školy mohou pochlubit úzkým spojením výuky s praxí (např. v projektech a akcích *„Dnes učí rodiče“*, *„Pojďte si k nám zaučit“* atd.).

Slabé stránky

Na druhou stranu, dotazovaní zástupci škol uvádějí množství prvků, které jim znesnadňují systematicky a komplexně pracovat s nadanými a mimořádně nadanými žáky. Respondenti sice deklarovali přítomnost nadšených učitelů do problematiky nadání v jejich škole, zároveň však upozorňovaly na **nedostatečnou motivaci některých pedagogů**, která může být příčinou i důsledkem **jejich nedostatečné psychické i pedagogické kondice**. Zástupci škol u některých učitelů pozorují obavy ze změny nastavení a přístupu k výuce. Dotazovaní zmiňovali dokonce obavu ze syndromu vyhoření nebo ztrátu zájmu o inovace v oboru. Navíc, jak zmiňují zástupci škol, *„péče o nadané žáky je časově náročná a učitelům nezbývají síly ani čas na ty nejšíkovnější kvůli péči o žáky opačného spektra“*. **Časová náročnost** výuky uspokojující vzdělávací potřeby všech dětí ve třídě je dle respondentů významným faktorem ztráty motivace. Ohrožením úspěšné péče o nadané je dle dotazovaných nedostatek znalostí metodik, strategií, forem a metod, jak pracovat s nadanými a mimořádně nadanými žáky. Dodávají, že by zcela jistě přispělo **vyškolení více učitelů v oblasti rozvoje nadání v rámci dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků**.

S úrovní kompetencí potřebných pro rozvoj nadání úzce souvisí i **nedostatečně podchycený proces identifikace nadání**. Dle slov zástupců škol **učitelé nedisponují potřebnými diagnostickými kompetencemi**, čemuž přispívá i neznalost specifik a projevů nadání, typologie nadání i samotných nástrojů pro jeho identifikaci. Osloveným školám se jeví postupy **pedagogicko-psychologické diagnostiky nejednotné a nástroje nedostupné**. Podporou v této činnosti učitelům, žákům a rodičům nemůže být ani (mnohdy nekompletní) **školní poradenské pracoviště**, jehož povinné minimální personální zabezpečení zahrnuje pouze pozice školního metodika prevence a výchovného poradce. Tolik potřebné rozšíření o pozice školního psychologa, speciálního pedagoga nebo sociálního pedagoga není pro mnohé školy z mnoha důvodů možné.

Mezi další znesnadňující podmínky podpory nadání patří podle respondentů především **vysoký počet žáků ve třídách, nedostatek pomůcek a materiálů pro rozvoj nadání** a často **nevyhovující**, či přímo **omezená kapacita tříd a školy**, znemožňující skupinovou práci v rámci třídy/tříd či ročníků.

Hrozby

Hrozbou pro nastavení péče o nadání ve školách je dle slov jejich zástupců nepříliš komplexně, jasně a jednotně **nastavený systém podpory nadání v legislativních, strategických, koncepčních a kurikulárních dokumentech**. Dotazovaní by uvítali **metodicky propracovaný vzdělávací systém pro nadané žáky i centrální databázi materiálů pro rozvoj nadání**. Školy jinak musí materiály vytvářet sami, tam však naráží na kapacity učitelů, či externě spolupracovat s jinou školou (nebo dalšími subjekty), která je ochotna alespoň část svého know how „jak pracovat s nadanými“ sdílet. Na stranu hrozeb tak zástupci škol zařadili i **nedostatek příležitostí pro sdílení zkušeností a dobrých příkladů z praxe**.

Finálně, školám chybí i konkrétní a místní **propojenost systému podpory nadání s předchozím či návazným stupněm vzdělávání**. Oslovené školy většinou kvitují pouze spoluprací s předškolními zařízeními a dokázaly by si představit jistou míru kooperace v oblasti např. pedagogické diagnostiky a nominace nadaných dětí již v mateřské škole, což by poté přirozeně usnadnilo péči o nadání v návazném stupni.

Shrnutí výsledků a diskuze

V následující pasáži si dovoluujeme jmenovat a podrobněji popsat nejčastější a nejvážnější obavy v odhodlání systematicky podporovat a rozvíjet nadané a mimořádně nadané žáky. Je potřeba zdůraznit, že prezentujeme názory, obavy či přání respondentů z řad managementu, učitelů nebo dalších pedagogických pracovníků školy. Nesnažíme se výsledky hlouběji analyzovat ani zasazovat do kontextu s teoriemi a koncepcemi nadání. Nicméně pokud otázky, které zazněly v této podobě z úst oslovených pedagogických pracovníků, nebudou zodpovězeny, oblast podpory a vzdělávání nadaných a mimořádně nadaných žáků nebude ve školách v potřebné míře systematicky rozvíjena a akcentována.

Obava číslo 1: Není jasný a jednotný systém, jak tedy na to?

Jak již bylo psáno, osloveným školám chybí komplexně, jasně a pokud možno jednotně nastavený systém podpory nadání v legislativních, strategických, koncepčních a kurikulárních dokumentech. Odborníci z praxe i výzkumu se shodují na tom, že pokud mají školy nejenom v ČR vytvořit komplexní funkční vzdělávací systém podporující potenciál nadaných žáků, potřebují především rámec odpovídajících legislativních opatření (Karnes & Stephens, 2009; Limont, 2010). Pro nastavení efektivního systému péče o nadané ve školách jsou tyto formální předpisy klíčové, v nich je potřeba celý systém ukotvit a dále by pak na jejich základě fungovala nejen práce se samotnými nadanými jedinci, ale také práce s učiteli, speciálními pedagogy, školními psychology či rodiči. Systém podpory nadání nemůže být

kompensován pouze úsilím školy, ačkoli pravdou zůstává, že nezbavuje vzdělavatele odpovědnosti za zajištění péče o jednotlivce (Heller, 1999).

V tomto ohledu se doporučení České školní inspekce (Pavlas et al., 2022, s. 39) pro Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy „využít procesu revizí rámcových vzdělávacích programů k revizi systému podpory nadání a péče o nadané a mimořádně nadané žáky“, zdá jako klíčové a nezbytné. Je také vhodné modernizovat a inovovat systém podpory nadání, vycházející z Koncepce podpory rozvoje nadání a péče o nadané z období let 2014–2020 (přirozeně i publikovat koncepci samotnou).

Obava č. 2: Jak poznám nadané žáky?

Podle Tematické zprávy České školní inspekce (Pavlas et al., 2022) je jednou z hlavních příčin nízkého podílu identifikovaných nadaných absence kvalitní diagnostiky nadaných žáků. Identifikace mimořádného nadání je dlouhodobý proces. Uplatňují se při něm metody pedagogické, psychologické, pedagogicko-psychologické i laické. Jde především o pozorování žáků ve školní práci, rozbor výsledků práce žáka a portfolio žáka, hodnocení testů a úloh, rozhovory s žákem i s jeho rodiči (Šimko, 2011). Žel školy, ve kterých absentuje školní psycholog, který je nedílnou součástí řetězce osob podílejících se na nominačních procesech a diagnostice nadání, pociťují významný handicap. Součinnost žáků, rodičů, učitelů i členů školního poradenského pracoviště vidí školy vzhledem k identifikaci nadání zásadní, spolu s volbou vhodného systému metod pedagogické či pedagogicko-psychologické diagnostiky. Navíc, podle Silvermana (2013) je nadání z velké části „neviditelné“. Zjevně nadaní jsou vysokovýkonní jedinci, kteří představují vrchol ledovce. Velká většina nadaných zůstává skryta z dohledu.

Jak tvrdí Limont (2010), s mnoha různými metodami používanými při diagnostice nadání zatím nebyl vypracován jednotný systém, který by byl použitelný k jednoznačnému určení úrovně schopností u konkrétní osoby. Je třeba poznamenat, že schopnost správně diagnostikovat nadání a znalost specifické povahy fungování osob s nadprůměrnými schopnostmi jsou nezbytnými podmínkami pro rozvoj optimálních forem jak výukových, tak vzdělávacích aktivit.

Zástupci vybraných škol (dokonce bez ohledu, zda na škole působí či nepůsobí školní psycholog) se shodují na tom, že vyhledávání nadaných a mimořádně nadaných žáků je pro ně procesem velmi náročným, mnohdy dokonce z důvodu neznalosti podrobnějších specifik nadaných a mimořádně nadaných žáků (kognitivních, sociálních i dalších) zcela nemožným. Učitelé přímo pracující s konkrétními žáky sice přirozeně dokáží zhodnotit jeho potenciál i výkon, nicméně určit hranici (takto totiž mnozí z dotazovaných vnímají identifikaci nadání) mezi „šikovností“, „bystrostí“, „talentem“, „nadáním“ či dokonce „mimořádným nadáním“ si

troufají určit jen výjimečně. Z tohoto důvodu se zdá prozatím doporučení České školní inspekce (Pavlas et al., 2022, s. 38) „akcentovat identifikaci nadání bez vazby na nutnost diagnostiky v ŠPZ“ jen stěží realizovatelné. Naopak, je nutno podpořit školy v procesech identifikace, aby byly schopny vyhledávat nadané a mimořádně nadané žáky, a to s minimálními náklady a maximální účinností. Přirozeně, to podmiňuje akcentování problematiky identifikace nadání v rámci dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků i dostupnost vhodných diagnostických nástrojů pro školy. I pro ty, ve kterých absentuje školní psycholog.

Obava č. 3: Jaké vzdělávací a rozvojové potřeby mají nadaní žáci?

Jednoznačně základní potřebou kteréhokoli žáka je podpůrné nebo "efektivní" prostředí pro učení, to je v kontextu současné diskuze (Heller, 1999) chápáno jako běžné komplexní stimulující sociální prostředí (rodina, škola, mimoškolní aktivity), ve kterém děti a adolescenti vyrůstají. Zástupci managementu vybraných škol se shodují v tom, že všichni žáci potřebují ke svému rozvoji příznivé klima, především akceptující individualitu i variabilitu potenciálu každého jednotlivce. Tedy i těch nadaných a mimořádně nadaných. Klimecká a Kočvarová (2013) ve své studii identifikují a popisují kritéria kvality škol z hlediska péče o nadané a tvrdí, že nejvíce rozporuplné výsledky zachytily ve faktoru nazvaném *otevřenost školy vůči nadaným žákům*. Jak dále uvádějí, „jako by pedagogové ve školách neměli jasně stanovené priority a v přístupu k nadaným zatím hledali cestu“ (Klimecká & Kočvarová, 2013, s. 78). Nicméně, jak dále autorky dodávají, školy sice dosud nemají úplnou kapacitu přizpůsobit se individuálním potřebám nadaných žáků, ale podnikají kroky směrem ke zlepšení této situace. Na základě rozhovorů s respondenty našeho aktuálního výzkumného šetření je patrné, že tento stav se po deseti letech příliš nezměnil. Respondenti deklarují nadšení a snahu zabývat se problematikou rozvoje potenciálu nadaných, nicméně elán bývá často zahlušen jinými aktivitami a zájmy, většinou o skupinu opačného spektra žáků se speciálními vzdělávacími potřebami. Podle slov pedagogických pracovníků zapojených do výzkumu tak vzdělávací a rozvojové potřeby nadaných žáků zůstávají často nerozpoznány či zastíněny potřebami jiných.

Aby byly vhodně nastaveny přístupy, strategie a metody vzdělávání a rozvoje žáka, není možné fázi identifikace jeho potřeb vynechat. Identifikace individuálních vzdělávacích a rozvojových potřeb nadaných a mimořádně nadaných žáků, se dle slov zástupců škol, podceňuje. Místo smysluplného rozvoje oblasti nadání či zájmu nadaného, pak mohou být žáci přetěžováni absolvováním olympiád všeho druhu, opakovaným prezentováním výsledků svých zájmů nebo dokonce zaměstnávání aktivitami, které nemají s přáním jednotlivců, rozvojem nadání ani s cílem či tématem hodiny pranic společného (Klimecká, 2022).

Obava č. 4: Jak nadané žáky vzdělávat a rozvíjet?

Po otázkách: *Jak je poznám?* a *Jaké mají potřeby?* logicky následuje otázka *Jak s nimi pracovat?* Ve vzdělávacích systémech zemí EU existují tři možnosti vzdělávání nadaných osob: integrace, speciální třídy a speciální školy pro nadané děti (Reid & Boettger, 2015). Podle Šťávy (2013) je integrace preferovaným modelem s využitím speciálních metod, přístupů, forem a materiálů, které zaručují rozvoj nadaných dětí. Formy vzdělávání nadaných a mimořádně nadaných žáků jsou napříč vzdělávacími systémy zemí EU téměř shodné—individuální vzdělávací program, akcelerace, obohacení, brzké zařazení do základní školy a přeskočení třídy (Reid & Boettger, 2015). Námi oslovené školy jsou si vesměs vědomy, že v rámci vzdělávání nadaných je možnost za jistých podmínek přistoupit k akceleraci, k diferencované skupinové práci, narážejí však dle jejich slov na značné organizační potíže (sladění rozvrhů, nedostatek vyučujících, kapacity tříd, odborných učeben apod.). Pozitivním faktem je, že zástupci managementu škol zapojených do výzkumu, s potěšením upozorňovali na fakt, že velká část pedagogů ve svých hodinách využívají vnitřně diferencovanou i individualizovanou výuku. Deklarace se shodují se závěry studie tvrdící, že většina učitelů se úspěšně vypořádává s diferenciací učiva, ať už během expozice či fixace a zároveň si uvědomují, že kromě obsahu je třeba také přizpůsobit výstupy vzdělávání podle aktuálních individuálních potřeb žáků (Klimecká & Kočvarová, 2013). Zdá se tedy, že školy se snaží realizovat to, co je jim doporučováno v Tematické zprávě České školní inspekce – namísto usilování o vytvoření selektivních tříd se soustředit na diferenciaci přístupu k žákům ve třídách s různými charakteristikami, specifiky a potřebami žáků (Pavlas et al., 2022).

Jednotlivé země Evropy zavádějí do svých školních vzdělávacích programů stále více opatření zaměřených na zlepšení stávajících metod výuky pro nadané studenty. Vzdělávání nadaných jedinců je zaměřeno nejen na rozvíjení potenciálních schopností a dovedností, motivování jednotlivců k dosažení úspěchu a připravení je na cestu k úspěchu, ale také na podporu optimálního a harmonického kognitivního, osobnostního, sociálního a emočního rozvoje (Sekowski, 2001). V ČR, úspěšné základní školy efektivně podporují nadané žáky nejen skrze diferencovanou výuku, úkoly odpovídající schopnostem jedinců, soutěžemi, projekty, ale také rozmanitými zájmovými aktivitami. Rozpoznání nadání a aktivity vedoucí k jeho následnému rozvinutí tvoří dlouhodobý a složitý proces, který je ovšem přínosný pro obě strany—nejen pro nadaného žáka, ale i pro pedagoga, který tím má jedinečnou možnost podílet se na rozvoji takové osobnosti (Šimoník & Vítková, 2008).

Na druhou stranu, i přesto by školy ocenily více možností sdílení praktických zkušeností, konkrétní nápady do výuky, příklady práce s nadanými a mimořádně nadanými žáky, metodiky, videa a instruktáže, jak potenciál jednotlivce vhodně rozvíjet.

Obava č. 5: Mají učitelé potenciál a adekvátní podmínky rozvíjet nadané žáky?

Učitelé pracující s nadanými a mimořádně nadanými žáky jsou klíčovým prvkem procesu tvorby a implementace specifických forem práce a jsou na ně kladeny velmi vysoké nároky (Duchovičová, 2007; Limont, 2010; Klimecká & Kočvarová, 2013). Právě těchto nároků se některé oslovené školy obávají. Poukazují již na vytížené, mnohdy dokonce přetížené pedagogy. Podle Štávy (2013) je práce učitelů v běžných školách náročná a vyžaduje nastavení příhodných podmínek nejen pro rozvoj potenciálu nadaných žáků, ale i pro učitele samotné. V běžné plně obsazené třídě má učitel „co dělat, aby vše zvládl“ (Štáva, 2013, s. 18). Kromě administrativních úkolů se současně věnuje dětem s poruchami učení spíše než těm nadaným.

V procesu edukace nadaných žáků by učitel měl zastávat roli rádce, vůdce, vychovatele a vzdělavatele (Štáva, 2013), či mistra a mentora (Limont, 2010). Individualizovaný přístup učitele k žákovi předpokládá nejen pečlivou pedagogickou diagnostiku, ale také spolupráci s rodiči žáků, s psychologem či jinými odborníky, kdykoliv je to potřeba (Štáva, 2013). Co se oblasti vzdělávání učitelů v práci s nadanými týče, zástupci oslovených škol potvrzovali slova Novotné (2013), že učitelé mají o problematiku nadání zájem, nejsou však o ní dostatečně informováni, to je také považováno za jednu z největších výzev. Je třeba pečlivě zajistit, aby informace a znalosti získané během dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků byly sdíleny mezi všemi členy pedagogického sboru (Pavlas et al., 2022).

Shrnutí a závěr

Školy jsou povinny vytvářet stimulační podmínky pro všechny děti. Takže, ani pro skupinu nadaných a mimořádně nadaných žáků, by neměla existovat žádná překážka v aplikaci konceptu inkluzivního vzdělávání (Ninkov, 2020). Ačkoli je cílem vzdělávacích systémů v evropských zemích poskytnout všem podporu při jejich vzdělávání v souladu s jejich potřebami a potenciálem (Sekowski, 2001), oblast podpory a vzdělávání nadaných a mimořádně nadaných žáků stále není ve školách v potřebné míře systematicky rozvíjena a akcentována (Pavlas et al., 2022). Školám je doporučováno nečekat, až budou mít optimální podmínky, až se dostatečně všichni vzdělají nebo až je bude někdo systémově podporovat, ale začít podporovat nadané žáky „hned a bez podmínek“ (Pavlas et al., 2022, s. 42). Nezbytný je náležitý úhel pohledu, kdy každý je něčím výjimečný a potenciálně nadaný, každému vytvářet dostatečně rozmanité příležitosti, které umožňují všestranný rozvoj potenciálu (David, 2011; Ziegler & Phillipson, 2012; Pavlas et al., 2022). Dovolit si plýtvat talenty nemůžeme (Ninkov, 2020).

Závěrem příspěvku je navrženo několik doporučení, **vzešlých ryze z potřeb a přání oslovených škol**. Jistě se nabízí vstříc efektivitě systému podpory nadání vyslovit více rad, avšak v souvislosti se záměrem systemizace podpory a péče o nadání v konkrétních školách jsou primárně akcentována tato volání po změně:

- nastavit rámec systému podpory nadání v legislativních, strategických, koncepčních a kurikulárních dokumentech.
- Pomoci školám v nastavení systému podpory nadání (včetně zavádění pozice školního koordinátora podpory nadání).
- Posílit školní poradenské pracoviště (především o pozici školního psychologa).
- Podpořit školy v procesech identifikace nadání.
- Zabývat se problematikou analýzy vzdělávacích a rozvojových potřeb nadaných, následně přístupy, strategiemi, formami a metodami, jak tyto potřeby uspokojit.
- Akcentovat rozmanitou nabídku problematiky nadání v rámci dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků i v pregraduální přípravě učitelů.
- Podpořit hospitace ve školách, které mohou být pro druhé příklady dobré praxe.
- Vytvořit prostor pro sdílení zkušeností, inspirací i materiálů.
- V oblasti podpory nadání umožnit účinnější propojení systému MŠMT, zřizovatelů škol, škol, managementu škol, samotných učitelů i externích partnerů.
- Propojení systému podpory nadání s předchozím i návazným stupněm vzdělávání.

Literatura

Ambrose, D., & Sternberg, R. J. (Eds.). (2016). *Giftedness and Talent in the 21st Century: Adapting to the Turbulence of Globalization*. Sense Publishers.

David, H. (2011). Starting From the Beginning: On Building A School And Community-Based System Supporting The Gifted. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 1(3). <https://doi.org/10.6007/ijarbss.v1i2.38>.

Duchovičová, J. (2007). *Aspekty difereciácie v edukácii nadaných žiakov*. PF UKF v Nitře.

Dyrda, B. (2012). Personal Narratives of School Educators on Supporting the Development of Gifted Students. *The New Educational Review*, 27(1), 97-109.

Eyre, D. (2009). The English Model of Gifted Education. *International Handbook on Giftedness*, 1045-1059. https://doi.org/10.1007/978-1-4020-6162-2_53.

- Fryč, J., Matušková, Z., Katzová, P., Kovář, K., Beran, J., Valachová, I., Seifert, L., Běťáková, M., et Hrdlička, F. (2020). *Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2030+*. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy <https://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/strategie-2030>.
- Heller, K. A. (1999). Individual (Learning and Motivational) Needs versus Instructional Conditions of Gifted Education[1]. *High Ability Studies*, 10(1), 9–21. <https://doi.org/10.1080/1359813990100102>
- Herrmann, A., & Nevo, B. (2016). Gifted Education in German-Speaking Countries. *Gifted and Talented International*, 26(1–2), 47–62. <https://doi.org/10.1080/15332276.2011.11673588>.
- Karnes, F. A., & Stephens, K. R. (2009). Gifted Education and Legal Issues. In *International Handbook on Giftedness* (pp. 1327-1341). Springer Netherlands. https://doi.org/10.1007/978-1-4020-6162-2_70.
- Klimecká, E. (2022). *Jak předcházet nevhodnému nálepkování nadaných žáků*. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Fakulta humanitních studií.
- Klimecká, E., & Kočvarová, I. (2013). *Kvalita školy z hlediska péče o nadané žáky*. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Fakulta humanitních studií.
- Kupcová M., Šedá S., Tomek K., Topinková R., et Zelendová E. (2010). *Vzdělávání nadaných dětí a žáků (přehled základních dokumentů)*. VÚP.
- Limont, W. (2010) *Uczeń zdolny. Jak go rozpoznać i jak z nim pracować*. GWP.
- MŠMT. (2014). *Koncepce podpory rozvoje nadání a péče o nadané na období let 2014–2020*. <https://www.msmt.cz/file/35232/>
- Ninkov, I. (2020). Education Policies for Gifted Children Within a Human Rights Paradigm: a Comparative Analysis. *J. Hum. Rights Soc. Work*, 5, 280-289. <https://doi.org/10.1007/s41134-020-00133-1>
- Novotná, M. (2013). Zájem učitelů 1. Stupně ZŠ o problematiku nadání. In *Nadaní žáci a jejich učitelé v českých školách: zaměřeno na přírodovědu a matematiku* (pp. 38–45). Paido.

- Pavlas, T., Mokra, L., Andrys, O., Suchomel, P., Zatloukal, T., Tomek, K., Praazkova, D., et Folwarczny, R. (2022). *Podpora vzdelavanı nadanych a mimoradne nadanych zaku v zakladnıch a strednıch ˇskolach: tematicka zprava*. ˇeska ˇskolnı inspekce.
- Reid, E., & Boettger, H. (2015). Gifted education in various countries of Europe. *Slavonic Pedagogical Studies Journal*, 4(2), 158–171. <https://doi.org/10.18355//PG.2015.4.2.158-171>
- Robinson, A., Shore, B. M., & Enersen, D. L. (2007). *Best practices in gifted education: An evidence-based guide*. Waco, TX: Prufrock Press.
- Sekowski, A (2001) *Osiagnienie uczniow zdolnych*. [Achievements of gifted students]. Scientific Society of the Catholic University of Lublin.
- Sekowski, A. E., & ubianka, B. (2015). Education of gifted students in Europe. *Gifted Education International*, 31(1), 73–90. <https://doi.org/10.1177/0261429413486579>
- Silverman L. K. (2013). *Giftedness. pp 101*. Springer.
- ˇSimko, D. (2011). *Metodika prace uıtitele s mimoradne nadanymi zaky*. <http://www.ssos.cz/uploads/dokumenty/esf/vzdelavani-nadanych/mnz.pdf>
- ˇSimonık, O. & Vıtkova, M. (Eds.) (2008). *Vychova a nadanı 1: Vzdelavanı a vychova nadanych zaku*. MSD.
- ˇStava, J. (2013). Nadany zak a v souasne ˇeske ˇskole. In *Nadanı zaci a jejich uıtitele v ˇeskych ˇskolach: zamereno na prırodovedu a matematiku* (pp. 9–20). Paido.
- Umluva o pravech dıtete a souvisejıcı dokumenty*. (2016). Ministerstvo prace a socialnıch vecı ˇR. <https://www.mpsv.cz/umluva-o-pravech-ditete>
- Vzdelavanı nadanych, talentovanych a mimoradne nadanych detı a zaku: tematicka zprava*. (2016). ˇeska ˇskolnı inspekce. <https://www.csicr.cz/cz/Aktuality/Tematicka-zprava-%E2%80%93-Podpora-vzdelavani-nadanych-a-m>
- Zakon ˇ. 561/2004 Sb., o predˇskolnım, zakladnım, strednım, vyˇssım odbornem a jinem vzdelavanı (ˇskolsky zakon). (2004). <https://www.msmt.cz/dokumenty-3/skolsky-zakon>

Ziegler, A., & Phillipson, S. N. (2012). Towards a systemic theory of gifted education. *High Ability Studies*, 23(1), 3-30. <https://doi.org/10.1080/13598139.2012.679085>